

Beata Stępień-Zalucka¹

**Glosa do wyroku Federalnego Sądu Najwyższego Szwajcarii
z 8 września 2020 r. (sprawa Caster Semenya)**

Słowa kluczowe: różnice płciowe, prawa człowieka, dyskryminacja, prawo sportowe

Keywords: gender differences, human rights, discrimination, sports law

Streszczenie

Artykuł dotyczy ważnego dla świata sportu orzeczenia Federalnego Sądu Najwyższego Szwajcarii z 2020 r. (w sprawie lekkoatletki *Caster Semenya*) zapadłego na tle prawnych aspektów różnic płciowych i współzawodnictwa sportowego. Prezentuje zarys problemu i jego rozstrzygnięcie, jak również możliwe dalsze implikacje sprawy, związane ze standardami ochrony praw człowieka istniejącymi na tle Europejskiej Konwencji Praw Człowieka. Autorka prezentuje konwencyjne zasady zakazu nieludzkiego i poniżającego traktowania, poszanowania życia prywatnego i rodzinnego oraz zakazu dyskryminacji i dokonuje prawnej oceny zapadłego w sprawie wyroku poprzez ich pryzmat. Rezultatem analizy są wnioski dotyczące prawnych aspektów różnic płciowych i współzawodnictwa sportowego. Wnioski te mają wymiar uniwersalny i dotyczą szeroko rozumianej subdyscypliny prawa jaką jest prawo sportowe.

¹ ORCID ID: 0000-0003-1802-680X, doktor habilitowany, Zakład Prawa Konstytucyjnego i Praw Człowieka, Instytut Nauk Prawnych, Kolegium Nauk Społecznych, Uniwersytet Rzeszowski. E-mail: beata@kpmz.pl.

Abstract**Some remarks on the judgment of the Swiss Federal Tribunal of 8 September 2020 (Caster Semenya case)**

This article deals with an important for the world of sport ruling of the Swiss Federal Tribunal of 2020 (in the case of the athlete Caster Semenya) decided against the background of the legal aspects of gender differences and sports competition. It presents an overview of the problem and its resolution, as well as possible further implications of the case, related to the standards of human rights protection existing under the European Convention on Human Rights. The author presents the principles of the prohibition of inhuman and degrading treatment, respect for private and family life and the prohibition of discrimination and makes a legal assessment of the judgment in the case from their perspective. The analysis results in conclusions concerning legal aspects of gender differences and sports competition. These conclusions have a universal dimension and apply to the broadly defined sub-discipline of law, which is the sports law.

✱

I. Wstęp

25 sierpnia 2020 r. Federalny Sąd Najwyższy Szwajcarii² rozstrzygnął sprawę południowoafrykańskiej lekkoatletki (biegaczki) Caster Semenya³. Decyzją tą sąd oddalił apelację lekkoatletki od wyroku Trybunału Arbitrażowego do Spraw Sportu (ang. *Court of Arbitration for Sport, CAS*)⁴ z 30 kwietnia 2019 r.⁵ i tym samym uznał za legalne tzw. zasady testosteronowe określone przez Międzynarodowe Stowarzyszenie Federacji Lekkoatletycznych (ang. *International Association of Athletics Federations, IAAF*)⁶,

² Schweizerisches Bundesgericht – Federalny Sąd Najwyższy Szwajcarii, dalej jako FSN.

³ Wyrok z 25 sierpnia 2020 r., 4A_248/2019 i 4A_398/2019, <https://www.bger.ch> (17.03.2021).

⁴ Dalej jako CAS.

⁵ Sprawa CAS 2018/O/5794 i CAS 2018/O/5798.

⁶ Dalej jako IAAF.

międzynarodową organizację zrzeszającą narodowe związki lekkoatletyczne⁷. W imię tych zasad, w stosunku do biegaczki został zastosowany zakaz udziału w sportowych zawodach biegowych wynikający ze zbyt wysokiego poziomu testosteronu Semeniyi we krwi, w stosunku do określonego przez IAAF.

Szwajcarski wyrok jest precedensowym orzeczeniem dla świata sportu i jak każdy tego rodzaju wyrok pociąga za sobą wiele wątpliwości. Wątpliwości te dotyczą m.in. realizacji standardów konwencyjnych wynikających z treści artykułu 3 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka⁸, zawierającego zakaz tortur oraz nieludzkiego lub poniżającego traktowania, z treści art. 8 ust. 1 EKPC, statuującego prawo każdego do poszanowania „życia prywatnego” oraz z treści art. 14 EKPC dotyczącego niedyskryminacji. Możliwe tego implikacje będą przedmiotem niniejszej wypowiedzi.

II. Przebieg postępowania w sprawie

W kwietniu 2018 r. Międzynarodowe Stowarzyszenie Federacji Lekkoatletycznych (IAAF) wydało przepisy kwalifikacyjne dotyczące kwalifikacji kobiet do biegów na dystansie od 400 metrów do mili, w tym 400 metrów przez płotki, 800 metrów i 1500 metrów⁹. Osia tych przepisów było wprowadzenie limitów dopuszczalności stężenia testosteronu we krwi, co ma służyć wyrównaniu szans rywalizacji sportowej wśród kobiet (art. 2.2 i nast. Regulaminu)¹⁰.

W praktyce przepisy te dotknęły lekkoatletki, których budowa organów wewnętrznych jest inna od przeciętnej. Chodzi o chromosom 46 XY, który zwyczajowo występuje u mężczyzn, w rezultacie którego (u kobiet

⁷ H. Bolling, *The beginning of the IAAF. A study on its background and foundation*, Stockholm 2007, s. 4 i n.

⁸ Dalej jako EKPC.

⁹ Regulamin: IAAF Eligibility Regulations for the Female Classification (Athletes with Differences of Sex Development), <http://www.worldathletics.org> (17.03.2021), dalej jako Regulamin.

¹⁰ Zob. wyjaśnienia do Regulaminu: Explanatory Notes: IAAF Eligibility Regulations for the Female Classification (Athletes with Differences of Sex Development), <http://www.worldathletics.org> (17.03.2021).

go posiadających) występuje wyższy poziom testosteronu, który może zwiększać min. masę mięśniową sportowców, siłę i poziom hemoglobiny we krwi, która przenosi tlen, co z kolei może mieć wpływ na wynik sportowy¹¹.

Pierwszym etapem postępowania było zakwestionowanie przedmiotowych przepisów Regulaminu przez Caster Semenya przed CAS¹². CAS rozstrzygnął sprawę 30 kwietnia 2019 r., uznając, że „przepisy są dyskryminujące”, ale taka dyskryminacja jest niezbędnym, środkiem do zapewnienia uczciwej rywalizacji w lekkoatletyce kobiet¹³. Od wyroku CAS Caster Semenya odwołała się do FSN¹⁴, który utrzymał w mocy wyrok CAS¹⁵.

Takie rozstrzygnięcie budzi wątpliwości. Ich tłem są przede wszystkim postanowienia EKPC, na straży których stoi Europejski Trybunał Praw Człowieka¹⁶, a który także będzie w przyszłości zajmował się przedmiotową sprawą. Złożenie skargi do Trybunału zapowiedział bowiem w lutym 2021 r. pełnomocnik biegaczki¹⁷.

¹¹ A. Hando, *The Caster Semenya case – What is it about?*, Lexology z 10 września 2019, <http://www.lexology.com> (17.03.2021). Chromosom jest elementem składowym DNA człowieka odpowiadającym za przekazanie płci komórkom potomnym. A.T. Midro, *Tożsamość płci od poczęcia – spojrzenie genetyka*, „The Central European Journal of Social Sciences and Humanities” 2016, nr 6, s. 21.

¹² Zob. Podsumowanie CAS w sprawie Caster Semenya, CAS Executive Summary, https://www.tas-cas.org/fileadmin/user_upload/CAS_Executive_Summary__5794_.pdf (17.03.2021). Por. F. Latty, *Les politiques des états a l'égard des tribunaux arbitraux: le CAS du Tribunal Arbitral du Sport*, [w:] *Les Etats face aux juridictions internationales – Une analyse des politiques étatiques relatives aux juges internationaux*, red. F. Couveinhes, R. Nollez-Goldbach, Paris 2019, s. 239–256; J.H. Carter, *Advocacy in International Sport Arbitration*, „Global Arbitration Review” 2016, nr 107, *passim*.

¹³ Sprawa nr CAS 2018/O/5794 Mokgadi Caster Semenya v. International Association of Athletics Federations oraz nr CAS 2018/O/5798 Athletics South Africa v. International Association of Athletics Federations.

¹⁴ Por. J.A.R. Nafziger, S.F. Ross, *Handbook on International Sports Law*, Cheltenham-Northampton 2011, s. 33.

¹⁵ Wyrok Federalnego Sądu Najwyższego z 25 sierpnia 2020 r.

¹⁶ Dalej jako ETPC.

¹⁷ P. Wilkowicz, *Caster Semenya czuje się prześladowana. Ruszyła do Strasburga. „Chronię prawa kobiet”*, Sport.pl z 25 lutego 2021 r., <https://www.sport.pl/lekkoatletyka/7,64989,26829010,caster-semenya-chce-ochrony-ruszyla-do-strasburga-chronie.html> (17.03.2021).

III. Weryfikacja płci

Dla dalszych rozważań istotne znaczenie ma wyjaśnienie na czym polega weryfikacji płci w sporcie. Pierwsza weryfikacja płci została przeprowadzona przez IAAF w 1950 r. Zawodniczki były badane nago przez lekarzy¹⁸. W latach 60-tych wprowadzono nowy sposób weryfikacji płci, opierający się na badaniach genetycznych układu chromosomów¹⁹. Kilkadziesiąt lat później IAAF uznała, że badanie chromosomów może skutkować błędną decyzją, co spowodowało jej porzucenie. W 2000 r. Międzynarodowy Komitet Olimpijski zawiesił obowiązek weryfikacji płci zawodniczek²⁰. Od 2011 r. weryfikuje się płęć poprzez badanie poziomu testosteronu we krwi²¹. W oparciu o tę metodę poddano weryfikacji płęć Caster Semenya, stwierdzając kilkakrotnie wyższy poziom testosteronu niż średnio występujący u kobiet²².

IV. Prawna ocena wyroku na tle standardów ochrony praw człowieka

Dalsze rozważania należy rozpocząć od przypomnienia, że Szwajcaria ratyfikowała EKPC 28 listopada 1974 r.²³ Oznacza to, że od tego momentu zobowiązana jest przestrzegać jej postanowień. W tym miejscu należy więc zadać pytanie, czy wyrok Federalnego Sądu Najwyższego narusza przyjęte standardy. W oparciu o powyższe można pokusić się o stwierdzenie, iż orzeczenie

¹⁸ Zob. E.A.E. Ferris, *Gender verification testing in sport*, „British Medical Bulletin” 1992, nr 3, s. 683–697, S. Erikainen, *Gender Verification and the Making of the Female Body in Sport; A History of the Present*, London 2019, s. 10 i n.

¹⁹ D. Myśliwy, *Kobiety na igrzyskach olimpijskich*, [w:] *Kalejdoskop Genderowy. W drodze do poznania płci społeczno-kulturowej w Polsce*, red. B. Kowalska, M. Ślusarczyk, Kraków 2011, s. 379–381.

²⁰ W. Antonów, *Sprawa Semenya*, „Kwartalnik Przekrój” z 11 czerwca 2019 r., <https://przekroj.pl/spoleczenstwo/sprawa-semenya-wojtek-antonow> (17.03.2021).

²¹ Zob. sprawa nr CAS 2014/A/3759 Dutee Chand v. AFI & TAA.

²² Zob. W. Antonów, op.cit.

²³ Zob. Lista Państw – Stron Konwencji: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/005/signatures> (17.03.2021); Informacja Federalnego Departamentu Spraw Zagranicznych Szwajcarii dotycząca ratyfikacji Konwencji, <https://www.eda.admin.ch/eda/en/home/foreign-policy/international-organizations/council-europe/european-convention-human-rights.html> (17.03.2021).

FSN nie dostrzega wszystkich konsekwencji utrzymania Regulaminu IAAF w mocy. Jego obowiązywanie oznacza, iż Caster Semenya jako kobieta będzie mogła brać udział w zawodach sportowych organizowanych przez IAAF wyłącznie po obniżeniu poziomu testosteronu we krwi²⁴.

Tym samym uprawnione wydaje się twierdzenie, iż biegaczkę uznaje się obecnie za osobę „gorszą” od osób posiadających dopuszczalny przez IAAF poziom testosteronu we krwi. Taki stan rzeczy może wywoływać, i jak można sądzić, wywołuje u Caster Semenya poczucie poniżenia. Przyjmowanie leków obniżających testosteron może wiązać się także z obawą o skutki uboczne takiej terapii. To godzi w zakaz nieludzkiego lub poniżającego traktowania²⁵. Podobnie jak fakt przymusowej farmakoterapii bez wskazań zdrowotnych do jej odbycia, a to zaś krok w kierunku uznania naruszenia treści art. 3 EKPC²⁶.

Ponadto, należy zauważyć, iż do obowiązków pozytywnych państwa – Szwajcarii, należy ochrona „życia prywatnego”²⁷ każdej osoby, a więc także Caster Semenya²⁸. Przy czym, nawiązując do orzeczenia z 2010 r. w sprawie Gillan i Quinton przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, ETPC nakazał traktować „życie prywatne” bardzo szeroko i podkreślił, że w tym zakresie mieści się także integralność psychiczna i fizyczna²⁹. Skoro zaś tę ochronę życia prywatnego można i należy rozumieć bardzo szeroko, to wydaje się, iż trafnym jest rozciągnięcie jej zakresu na narządy wewnętrzne człowieka – cechy fizyczne. Stąd zasadny jawi się pogląd, że ciało kobiety stanowi pewną integralną całość, której ochrona należy do Strony Konwencji. W tym zaś wypadku przyjęcie, iż Caster Semenya musiałaby sztucznie regulować działalność swojego organizmu, za pomocą regularnie zażywa-

²⁴ Por. M. Takemura, *Gender Verification Issues in Women's Competitive Sports: An Ethical Critique of the IAAF DSD Regulation*, „Sport, Ethics and Philosophy” 2020, nr 4, s. 449–460.

²⁵ K. Żarna, *Wolność od tortur, nieludzkiego i poniżającego traktowania albo karania*, [w:] *Prawa człowieka. Wybrane zagadnienia*, red. L. Koba, W. Waclawczyk, Warszawa 2009, s. 198.

²⁶ B. Walczak-Kowalik, *Bezpieczeństwo publiczne a prawa i wolności jednostki*, [w:] *Prawa człowieka i ludzkie bezpieczeństwo. Osiągnięcia i wyzwania w 70. Rocznice ogłoszenia Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka*, red. D. Bienkowska, R. Kozłowski, Warszawa 2019, s. 117–118.

²⁷ J. Uliasz, op.cit., s. 53.

²⁸ Szerzej, J. Uliasz, op.cit., s. 54. Sprawa *Pretty v. the United Kingdom*, Nr skargi 2346/02, Sprawa *Iwańczuk v. Poland*, Nr skargi 25196/94, Sprawa *Tyrer v. the United Kingdom*, Nr skargi 5856/72.

²⁹ Skarga nr 4158/05.

nych środków obniżających poziom testosteronu, można kwalifikować jako obowiązek prawny, którego konieczność przestrzegania przez osoby fizyczne byłaby naruszeniem ich integralności fizycznej wchodzącej w skład „życia prywatnego” chronionego przez Konwencję³⁰. To zaś krok w kierunku uznania, że istnienie takiego obowiązku godzi w standard strasburski określony w treści art. 8 ust. 1 EKPC.

Inne wątpliwości dotyczą zaś konsekwencji orzeczenia FSN w kontekście konwencyjnego zakazu dyskryminacji. Różne traktowanie osób znajdujących się w istotnym zakresie w podobnej sytuacji przy braku obiektywnego i rozsądnego uzasadnienia zróżnicowania to podstawa uznania na tle EKPC, że dane rozwiązanie nie jest legitymowane³¹.

Na tym tle, w zakresie rozważań czy doszło do naruszenia tego standardu konwencyjnego, znaczenie mają przede wszystkim dwa fakty. Po pierwsze, IAAF wprowadziła maksymalny limit testosteronu we krwi tylko dla kobiet. Dla mężczyzn maksymalny limit testosteronu we krwi nie został wprowadzony. W praktyce doprowadziło to do sytuacji, w której kobieta z przekroczonym limitem testosteronu we krwi, nie może wziąć udziału w zawodach żeńskich. Teoretycznie mogłaby natomiast wziąć udział w zawodach męskich. Po drugie, wyrok FSN prowadzi do sytuacji, w której zawodniczki posiadające chromosom 46 XY, aby wziąć udział w zawodach dla kobiet muszą poddać się obowiązkowej terapii hormonalnej. W rezultacie należy rozważyć czy wprowadzenie limitów testosteronu we krwi tylko dla kobiet nie jest dyskryminujące.

Oceniając powyższe zauważyć trzeba, iż zawodniczkom posiadającym chromosom 46 XY, zarzuca dyskryminowanie zawodniczek go nieposiadających³². To z kolei może oznaczać swoistą kolizję uprawnień Caster Semenya i pozostałych biegaczek, zwłaszcza że poza sporem jest, iż Caster Semenya przez swą budowę ciała uzyskuje naturalną przewagę nad pozostałymi zawodniczkami.

³⁰ M. Ulasiewicz, *Prywatność jednostki w kontekście dostępu do informacji publicznej*, „Przegląd Prawa Publicznego” 2016, nr 11, s. 43.

³¹ M. Domańska, *Zakaz dyskryminacji ze względu na więcej niż jedno zabronione kryterium*, Warszawa 2019, s. 217.

³² F. Kołodziejski, *Jelena Isinbajewa ostro o Caster Semenya*. „Bezwzględny limit testosteronu”, Sport.TVP.pl, <https://sport.tvp.pl/42407782/jelena-isinbajewa-ostro-o-caster-semenya-bezwzglydny-limit-testosteronu> (17.03.2021).

Przypomnieć należy, że ETPC tego rodzaju kolizje dóbr oraz sprawy związane z zakazem dyskryminacji rozstrzyga m.in. w oparciu o tzw. test proporcjonalności³³.

W omawianym przypadku przyjęcie norm testosteronowych należy traktować jako środek za pomocą którego IAAF dąży do realizacji zasady równości. Odmienne traktowanie Semeniy wynika z faktu, iż posiada ona chromosom 46 XY. Natomiast konsekwencją równego traktowania jest pozbawienie jej możliwości startu w zawodach bez konieczności poddania się terapii.

Niekiedy jednak test proporcjonalności nie niweluje wszystkich problemów, a co więcej, nie uwzględnia nadrzędności jakiegoś interesu i z taką sytuacją, jak można sądzić, mamy do czynienia w tym przypadku. Wynika to z faktu, że test ten nie uwzględnia faktu, iż zawody sportowe powinna wygrać osoba, która osiąga naturalnie najlepsze wyniki. Same zaś zawody sportowe powinny odbywać się z wyłączeniem używania środków farmakologicznych i sztucznej generacji wyników sportowych.

W tym wypadku, jak można sądzić, wprowadzone przez IAAF regulacje godzą w istotę zawodów sportowych. Zawody sportowe mają na celu wyłonić najlepszą osobę w danej konkurencji. Przy czym niektóre osoby mogą być bardziej w niej predestynowane niż inne. Tak dzieje się w omawianym przypadku. Caster Semenya posiada chromosom 46XY, który nadaje jej cechy wyjątkowości i dzięki niemu jej organizm jest bardziej predestynowany do uprawiania lekkoatletyki pośród kobiet. Chromosom ten nie jest i nie powinien być wystarczający dla zakwalifikowania Caster Semeniy do płci męskiej, do czego w rzeczywistości sprowadza się obowiązywanie kwestionowanych przepisów. Biegaczka wykazuje przewagę cech żeńskich i dlatego fizjologicznie została uznana za kobietę. Uznawanie jej w oparciu o jeden chromosom, na potrzeby rywalizacji sportowej, za mężczyznę nie odpowiada jej płci zewnętrznej.

Z kolei dopuszczenie sztucznej ingerencji w poziom testosteronu we krwi zawodniczek spowoduje, iż wynik nie będzie odzwierciedlał realnych moż-

³³ P. Pogodzińska, *Metody interpretacji zasady równości przez trybunały europejskie i ich zastosowanie w sprawach dyskryminacji osób LGBT*, „Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego” 2009, t. 7, nr 2, s. 64. Zob. np. S. Besson, *Gender Discrimination under EU and ECHR Law: Never Shall the Twain Meet?*, „Human Rights Law Review” 2008, nr 8, s. 647–682.

liwości zawodniczek. Dla samych zawodów będzie to oznaczać, że może wygrać zawodniczka, która nie jest najlepsza, ale która osiągnęła najlepszy czas, ze względu na ograniczenie naturalnych możliwości zawodniczek poddanych terapii. Innymi słowy, dopuszczenie farmakologii do sportu wypaczy ideę wyłonienia najlepszej zawodniczki. Może to doprowadzić także do sytuacji, w których kobiety będą brały udział w zawodach męskich, co nie wydaje się zasadne.

Należy jeszcze zwrócić uwagę na fakt, iż w zawodach męskich biorą udział mężczyźni, u których poziomu testosteronu się nie bada. Nie wprowadzono też limitów dopuszczalnego stężenia testosteronu we krwi. W przypadku mężczyzn nie dokonano więc równania szans. Zastanawia więc czy dążenie do równania szans w zawodach sportowych, nie powinno dotyczyć zarówno zawodów męskich jak i żeńskich. Nadto wątpliwym jest czy aktualny sposób weryfikacji płci przewiduje możliwość startu w zawodach kobiet mężczyzny o niskim poziomie testosteronu, co prowadziłoby do dalszych wypaczeń.

Na tle testu proporcjonalności należy także mieć na uwadze fakt, że aby różne traktowanie zostało uznane za zgodne z EKPC musi zostać wykazane, że środek ten jest konieczny i jedyny do jego osiągnięcia założonego celu³⁴. Obecnie, zawody sportowe podzielone są na zawody męskie i żeńskie ale wprowadzenie grupy pośredniej jest możliwe, co więcej, pozwoli ono na wyeliminowanie zarzutu nierówności pomiędzy zawodniczkami. Tym samym, wprowadzenie limitów testosteronu, nie jest jedynym środkiem do realizacji zasady równości, co pogłębia wątpliwości w zakresie zgodności omawianych regulacji z EKPC.

Powyższe oznacza, że sprawa Caster Semenya nie jest jednoznaczna. Jej aktualne rozstrzygnięcie wprowadza wiele wątpliwości. Ponadto, ta sytuacja może prowadzić do równania szans w innych dziedzinach, bo przecież osoba z wysokim poziomem inteligencji ma znacznie większe szanse wygranej w grze w szachy, niż ta z niskim. Podobnie w ramach pływania, gdzie budowa ciała, jest kluczowa dla osiągania dobrych wyników (tj. krótkie nogi, długi tułów, długie i smukłe mięśnie np. Michael Phelps)³⁵.

³⁴ P. Pogodzińska, op.cit., s. 66.

³⁵ Por. S. Przybylski, J. Przybylski, *Michael Phelps as a model of a champion in swimming*, „Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość” 2014, nr 11, s. 265–275.

V. Podsumowanie

EKPC określa minimalne standardy ochrony praw i wolności człowieka. Państwa-Strony mają obowiązek zapewnić realizację praw i wolności w niej zawartych i to niezależnie od tego czy prawa i wolności te dotyczą sportowców, mniejszości narodowych czy innych. FSN w przedmiotowej sprawie nie dostrzegł obowiązków Szwajcarii jako strony Konwencji, co doprowadziło do przyjęcia orzeczenia, które ingeruje w standardy konwencyjne wynikające z treści postanowień art. 3, 8 ust. 1 i 14 EKPC. Wyrok FTS prowadzi do sytuacji, w której osoba posiadająca naturalne predyspozycje do uprawiania danego sportu jest zobligowana do ich usunięcia. Tworzy to niebezpieczny precedens. Można bowiem na tle tego orzeczenia zidentyfikować zagrożenie, iż każda osoba uprawiająca zawodowy sport musi liczyć się z tym, że federacja sportowa będzie chciała żądać od niej zmiany cech fizycznych, a idąc dalej, wyobrazić sobie można inne pokusy, jak np. żądanie pracodawców skierowane do pracowników, zażywania leków, które np. zwiększą wydajność pracowników w pracy. Takie rozwiązania winny być niedopuszczalne, stąd zasadnym jest oczekiwanie orzeczenia ETPC w sprawie Caster Semenya nakazujące podjęcie ochrony naruszonych standardów konwencyjnych.

Literatura

- Antonów W., *Sprawa Semenya*, „Kwartalnik Przekrój” z 11 czerwca 2019 r.
- Besson S., *Gender Discrimination under EU and ECHR Law: Never Shall the Twain Meet?*, „Human Rights Law Review” 2008, nr 8.
- Bolling H., *The beginning of the IAAF. A study on its background and foundation*, Stockholm 2007.
- Carter J.H., *Advocacy in International Sport Arbitration*, „Global Arbitration Review” 2016, nr 107.
- Domańska M., *Zakaz dyskryminacji ze względu na więcej niż jedno zabronione kryterium*, Warszawa 2019.
- Erikainen S., *Gender Verification and the Making of the Female Body in Sport; A History of the Present*, London 2019.
- Ferris E.A.E., *Gender verification testing in sport*, „British Medical Bulletin” 1992, nr 3.
- Hando A., *The Caster Semenya case – What is it about?*, Lexology z 10 września 2019 r.

- Latty F., *Les politiques des états a l'égard des tribunaux arbitraux: le CAS du Tribunal Arbitral du Sport*, [w:] *Les Etats face aux juridictions internationales – Une analyse des politiques étatiques relatives aux juges internationaux*, red. F. Couveinhes, R. Nollez-Goldbach, Paris 2019.
- Midro A.T., *Tożsamość płci od poczęcia – spojrzenie genetyka*, „The Central European Journal of Social Sciences and Humanities” 2016, nr 6.
- Myśliwy D., *Kobiety na igrzyskach olimpijskich*, [w:] *Kalejdoskop Genderowy. W drodze do poznania płci społeczno-kulturowej w Polsce*, red. B. Kowalska, M. Ślusarczyk, Kraków 2011.
- Nafziger J.A.R., Ross S.F., *Handbook on International Sports Law*, Cheltenham-Northampton 2011.
- Pogodzińska P., *Metody interpretacji zasady równości przez trybunały europejskie i ich zastosowanie w sprawach dyskryminacji osób LGBT*, „Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego” 2009, t 7, nr 2.
- Przybylski S., Przybylski J., *Michael Phelps as a model of a champion in swimming*, „Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość” 2014, nr 11.
- Takemura M., *Gender Verification Issues in Women's Competitive Sports: An Ethical Critique of the IAAF DSD Regulation*, „Sport, Ethics and Philosophy” 2020, nr 4.
- Ulasiewicz M., *Prywatność jednostki w kontekście dostępu do informacji publicznej*, „Przeгляд Prawa Publicznego” 2016, nr 11.
- Walczak-Kowalik B., *Bezpieczeństwo publiczne a prawa i wolności jednostki*, [w:] *Prawa człowieka i ludzkie bezpieczeństwo. Osiągnięcia i wyzwania w 70. Rocznicę ogłoszenia Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka*, red. D. Bieńkowska, R. Kozłowski, Warszawa 2019.
- Żarna K., *Wolność od tortur, nieludzkiego i poniżającego traktowania albo karania*, [w:] *Prawa człowieka. Wybrane zagadnienia*, red. L. Koba, W. Waclawczyk, Warszawa 2009.